

УДК 811.111'37'42

Строченко Л.В.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *GENIUS* В АНГЛОМОВНИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS у тлумачних словниках англійської мови. В роботі наведено основні аспекти дослідження феномену геніальності у філософії та психології; проаналізовано дефініції лексичної одиниці genius в англійських словниках різної функціональної спрямованості; виокремлено концептуальні ознаки досліджуваного концепту.

Ключові слова: вербалізація, концепт, концептуальна ознака, геніальність.

Строченко Л.В. Вербализация концепта GENIUS в англоязычных толковых словарях. *Статья посвящена исследованию особенностей вербализации концепта GENIUS в толковых словарях английского языка. В работе указаны основные аспекты исследования феномена гениальности в философии и психологии; проанализированы дефиниции лексической единицы genius в англоязычных словарях разной функциональной направленности; выделены концептуальные признаки исследуемого концепта.*

Ключевые слова: вербализация, концепт, концептуальный признак, гениальность.

Strochenko L.V. Verbalization of the concept GENIUS in the English explanatory dictionaries. *The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept GENIUS in the explanatory dictionaries of the English language. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology; analyzes definitions of the lexical unit "genius" in the English dictionaries of different functional orientation; singles out conceptual features of the analyzed concept. The etymology of the word "genius" is being studied. The structure of the semantic meaning of the analyzed lexical unit consists of four sememes, two of which verbalize the given concept as "extraordinary intellectual and creative power; a person of extraordinary intellect and talent". The following conceptual features of GENIUS have been singled out: intellectual power, creative power, superior / distinguished, new / original.*

Key words: verbalization, concept, conceptual feature, genius.

Феномен геніальності як найвищої творчої здібності у науковій чи художній діяльності здавна привертав увагу дослідників. На сьогоднішній день існує чимало робіт, присвячених розглядові філософських та психологічних аспектів геніальності. Серед основних напрямів трактування та дослідження феномену геніальності відзначимо *ірраціональний підхід*, який наголошує на божественній природі геніальності та є тісно пов'язаним з архаїчним і релігійними уявленнями; *раціональний підхід*, в межах якого геніальність розглядається як вроджена якість людини, що дозволяє уточнити геніальність як властивість людського розуму і робить можливим її дослідження різними напрямками в психології, педагогіці і генетиці та визначення біологічних (інстинкти, пам'ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності; *емпіричний підхід*, з точки зору якого геніальність є набутою властивістю людини в процесі її роз-

виту; *соціокультурний підхід*, який розглядає значимість і разом з тим проблематичність взаємодії генія і суспільства [7].

Сучасна лінгвоконцептологія має великий доробок праць, присвячених дослідженню споріднених концептів, зокрема, РОЗУМ, ІНТЕЛЕКТ [див., зокрема, 1]. Проте, феномен власне геніальності як найвищого прояву інтелектуальної чи творчої діяльності людини зостається поза увагою лінгвістів, що увиразнює актуальність даного дослідження, у якому ми потрактуємо GENIUS як антропоконцепт та аналізуємо його лексикографічне втілення на матеріалі англomовних словників різної функціональної спрямованості.

Наше дослідження спирається на теоретичний доробок семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів, який досліджує співвідношення семантики мови з концептосферою народу, співвідношення семантичних процесів з когнітивними. Представники цього напрямку в когнітивній лінгвістиці потрактовують концепт як приналежність свідомості людини, глобальну одиницю розумової діяльності, квант структурованого знання [1, 7-8]. Упорядкована сукупність концептів у свідомості людини утворює її концептосферу. Мова – один із засобів доступу до свідомості людини, його концептосфери, до змісту та структури концептів як одиниць мислення. Концепт у разі комунікативної необхідності може вербалізуватися різними способами (лексичними, фразеологічними, синтаксичними та ін.) [там саме].

Ще одним аспектом сучасних лінгвокогнітивних студій є теорія картини світу. Досліджуваний концепт GENIUS є фрагментом концептуальної картини світу, яка знаходить своє відображення у мовній картині світу. Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу розрізняє два її типи: наукову, що опосередкована науковим знанням, та наївну, яка формується у свідомості носія мови в ході безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду. «Наївні картини світу, які складаються зі значення слів різних мов, можуть у деталях відрізнятися одна від одної, тоді як наукова картина світу не залежить від мови, якою вона описується» [5, 156-157; про це дивись також: 3, 63].

Таким чином, саме мова є одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, оскільки аналіз мовних засобів дозволяє найбільш простим та ефективним способом виявити ознаки концепту та змоделювати його. Склад того чи іншого концепту виявляється через даний концепт, словникові тлумачення мовних одиниць, які репрезентують та мовленнєві контексти.

З огляду на зазначене вище, цілком логічним першим етапом аналізу складу будь-якого концепту є розгляд словникових дефініцій його мовних репрезентантів, що власне входить до завдань даного дослідження.

Матеріалом дослідження слугували англomовні тлумачні словники, які репрезентують наївну картину світу та медичні словники, в яких представлена наукова картина світу.

Насамперед, звернімося до етимології англomовної лексичної одиниці *genius*, яка номінує відповідний концепт.

“*L. genius, prop., the superior or divine nature which is innate in everything, the spirit, from genere, gignere, to beget, bring forth*” (8).

Як зазначає Р.О. Будагов, латинське *genius* було маловживаним словом і довго зберігало зв'язки з дієсловами *genere, gignere* (народжувати). «Геній сприймався як дещо вроджене, притаманне людині, сім'ї та навіть місцевості» [2, 160]. Таким чином, внутрішня форма цієї номінації актуалізує ірраціональну складову відповідного концепту. Саме в такому ракурсі розглядає концепт ГЕНІЙ Ю.С. Степанов. Учений наголошує, що *геній, ангел, іпостась, душа* є частинами одного понятійного поля – внутрішнього Я людини. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було притаманне лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [6, 581-584].

І лише у другій половині XVIII століття відбувається перелом в семантиці цієї лексичної одиниці. З того часу *genius* позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка має цю якість. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномену [2, 160].

Сучасні тлумачні словники англійської мови наводять дефініцію лексеми *genius*, що містить чотири семеми. Розглянемо кожен із них.

“1. **Genius** *A good or evil spirit, or demon, supposed by the ancients to preside over a man's destiny in life; a tutelary deity; a supernatural being; a spirit, good or bad. Cf. Jinnee. “The unseen genius of the wood. “We talk of genius still, but with thought how changed! The genius of Augustus was a tutelary demon, to be sworn by and to receive offerings on an altar as a deity*” (9).

Як бачимо, перша семема позначає генія-духа, який впливає на долю людини чи місцевості, тобто оригінальне значення цієї лексичної одиниці в латинській мові зберіглося до наших днів.

“2. **Genius** *A man endowed with uncommon vigor of mind; a man of superior intellectual faculties and creativity; as, Shakespeare was a rare genius*” (9).

Друга семема позначає людину із надзвичайними здібностями. Ці здібності стосуються інтелекту людини або її творчих здібностей. Такі описові семи як *uncommon, superior* підкреслюють унікальність інтелектуальних та творчих можливостей такої людини.

“3. **Genius** *Distinguished mental superiority; uncommon intellectual power; especially, superior power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; as, a man of genius .”Genius of the highest kind implies an unusual intensity of the modifying power*” (9).

Третя семема позначає вже саму надзвичайну здібність, власне геніальність. Знову ж таки виокремлюємо описові семи *uncommon, superior, distinguished*, які підкреслюють новизну відкриття чи винаходу.

“4. **Genius** *The peculiar structure of mind with which each individual is endowed by nature; that disposition or aptitude of mind which is peculiar to each man, and which qualifies him for certain kinds of action or special success in any pursuit; special taste, inclination, or disposition; as, a genius for history, for poetry, or painting*” (9).

І нарешті остання семема позначає природну схильність людини до певного виду занять – *inclination, disposition*, яка притаманна кожній людині та є індивідуальною рисою – *peculiar to each man*.

Таким чином, робимо висновок, що англomовний концепт GENIUS / ГЕНІЙ / ГЕНІАЛЬНІСТЬ вербалізують друга та третя семми у структурі лексичного значення відповідної лексеми.

Слід відзначити однаковий семний склад даних семем у різних словниках. Так, порівняймо наведені визначення у *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* із дефініціями *American Heritage Dictionary*:

“Genius:

- a. *Extraordinary intellectual and creative power: artistic works of genius.*
- b. *A person of extraordinary intellect and talent”* (9).

Як бачимо, наведена дефініція також підкреслює виключність, незвичайність інтелекту чи творчих здібностей людини-генія. Подібні семи виокремлюємо і в дефініції *Collins English Dictionary*:

“Genius:

- 1. *a person with exceptional ability, esp of a highly original kind*
- 2. *such ability or capacity: Mozart's musical genius”* (9).

Дефініція у *Webster's College Dictionary* містить також згадку про сфери діяльності людини, в яких проявляє себе геній:

“Genius:

- 1. *an exceptional natural capacity of intellect, esp. as shown in creative and original work in science, art, music, etc.: the genius of Mozart.*
- 2. *a person having such capacity”* (9).

Слід відзначити, що використані у дослідженні тлумачні словники зазначають еталонні приклади геніальних людей – це Шекспір та Моцарт, що вказує на прототипний характер постатей цих митців. Ще одним прикладом типового представника категорії «геній» є вчений Ейнштейн, прізвище якого є синонімом лексичної одиниці «геній». Цей випадок антономазії (*einstein*) закріплений словниками (9).

Використані у дослідженні тлумачні словники англійської мови відображають наївну картину світу. Наукова картина світу представлена у нашому дослідженні медичними словниками, які дефінують номінацію *genius* наступним чином:

“Genius (psychology)

-adjective. Referring to a marked superiority in intellectual power.

noun. A highly intelligent person, whose IQ is > 140 and/

or in the top 1% of those subjected to IQ testing” (9).

Як бачимо, ця дефініція відносить номінацію *genius* до термінів психології. Головна відмінність дефініцій тлумачних словників та медичних полягає у тому, що в останніх наголошується виключно на інтелектуальних надздібностях людини-генія, тоді як тлумачні словники зазначають ще й видатний творчий потенціал. Ще однією особливістю наукового тлумачення феномену геніальності є зазначення того, що її можна визначити за допомогою тесту на IQ: на переконання психологів, людина вважається генієм, якщо рівень її IQ вищий за 140. Згідно з офіційною статистикою, такі люди складають всього лише 1 %.

Отже, проведений компонентний аналіз уможливив виділення таких концептуальних ознак досліджуваного концепту GENIUS / ГЕНІАЛЬНІСТЬ як

- інтелект (вербалізується такими лексичними одиницями: *intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind*);
- творчі здібності (вербалізується такими лексичними одиницями: *creative power, talent, creativity*);
- видатний / найвищий / надзвичайний (вербалізується такими лексичними одиницями: *uncommon, superior, distinguished, highly, exceptional, extraordinary, marked superiority*);
- новизна / оригінальність (вербалізується такими лексичними одиницями: *power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work*).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовному різножанровому дискурсі.

Список літератури

1. Антологія концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 352 с.
2. Будагов Р.А. История слов в истории общества / Рубен Александрович Будагов – М.: Просвещение, 1971. – 270 с.
3. Колегаєва І.М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: ономаціологічний аспект. / І.М.Колегаєва // Вісник ОНУ імені І.Мечникова. – Том 18. – Вип. 2(6) 2013. – С.63-69.
4. Колегаєва І.М. Що нам показує картина світу: людський чинник ономаціологічних процесів / І.М. Колегаєва // Наукові записки НаУКМА. – Том 164. Філологічні науки (Мовознавство) – 2014. – С.8–11.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
7. Хомченкова Е.А. Феноменология гениальности: от антропной к социокультурной детерминации / Е.А. Хомченкова: Автореф. дис ... канд. филол. наук: 09.00.13. – Омск, 2007. – 20 с.
8. Томчаковська Ю.О. Концепт CHARM / ЧАРІВНІСТЬ в англійській і українській лінгвокультурах / Ю.О. Томчаковська. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – 204 с.
9. Genius. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/genius>

References

1. Antologija konceptov (2005). Pod red. V.I. Karasika, I.A. Sternina. Tom 1. – Volgograd: Paradigma.
2. Budagov, R.A. (1971). Istorija slov v istorii obshhestva. M.: Prosveshhenie.
3. Kolegaeva, I.M. (2013). Perceptivne i kognitivne bachennja svitu: onomasiologichnij aspekt. In Visnik ONU imeni I.Mechnikova. – Tom 18. – Vip. 2(6), 63-69.
4. Kolegaeva, I.M. (2014). Shho nam pokazue kartina svitu: ljuds'kij chinnik onomasiologichnih procesiv. In Naukovi zapiski NaUKMA. – Tom 164. Filologichni nauki (Movoznavstvo), 8–11.
5. Selivanova, O. (2006). Suchasna lingvistika: terminologichna enciklopedija. – Poltava: Dovkillja-K.
6. Stepanov, Ju.S. (2001). Konstanty: Slovar' russkoj kul'tury: Izd. 2-e, ispr. i dop. M.: Akademicheskij proekt.
7. Homchenkova, E.A. (2007). Fenomenologija genial'nosti: ot antropnoj k sociokul'turnoj determinacii: Avtoref. dis ... kand. filol. nauk: 09.00.13. Omsk.
8. Tomchakovskaja, Ju.O. (2015). Koncept CHARM / ChARIVNIST" v anglijskoj i ukrainskoj linvokul'turah. Odessa: Vidavnichij dim «Gel'vetika».
9. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/genius>

Стаття надійшла до редакції 27.04.2016 р.